

“HIBATUL-HAQOYIQ” ASARINING ILMIY- MA’RIFIY
AHAMIYATI

Andijon davlat pedagogika instituti O‘zbek tili va adabiyoti kafedrası

*o‘qituvchisi **Karimova Dilobod Halimovna***

*O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi talabasi **Mashrabboyeva Diyora***

Annotatsiya. Ushbu maqolada XII asr turkiy adabiyotining yirik namoyandalaridan biri Ahmad Yugnakiy va uning “Hibatul-haqoyiq” nomli didaktik dostoni tahlil qilinadi. Asarda muallifning axloqiy, diniy va tasavvufiy qarashlari, xalq orasida ma’naviy tarbiya berish yo‘lidagi sa’y-harakatlari yoritilgan. Maqolada “Hibatul-haqoyiq” asarining mazmuni, g‘oya va tuzilishi, tili va uslubi, tarixiy-adabiy o‘rni chuqur o‘rganilib, uning o‘zbek adabiyoti taraqqiyotidagi o‘rni baholanadi. Shuningdek, dostonning zamonaviy davrda axloqiy tarbiya vositasi sifatida tutgan o‘rni ham alohida ta’kidlanadi. Maqola Ahmad Yugnakiy merosining bugungi yosh avlod tarbiyasidagi ahamiyatini ochib berishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Ahmad Yugnakiy, Hibatul-haqoyiq, didaktik doston, tasavvuf, axloq, o‘zbek adabiyoti, turkiy til, ma’naviy tarbiya.

Annotation. This article explores Ahmad Yugnaki, one of the prominent figures of 12th-century Turkic literature, and his didactic poem “Hibat al-Haqa’iq” (“The Gift of Truths”). The study analyzes the author’s ethical, religious, and Sufi views, as well as his efforts in moral education among the people. The content, ideas, structure, language, and style of the poem are examined in depth, highlighting its historical and literary significance in the development of Uzbek literature. Furthermore, the paper emphasizes the relevance of this work in modern times, especially as a tool for moral upbringing. The article aims to uncover the contemporary importance of Ahmad Yugnaki’s legacy in educating the younger generation.

Keywords: Ahmad Yugnaki, Hibat al-Haqa’iq, didactic poem, Sufism, ethics, Uzbek literature, Turkic language, moral education.

***Аннотация.** В данной статье рассматривается творчество Ахмада Югнаки — одного из выдающихся представителей тюркской литературы XII века — и его дидактическая поэма «Хибат аль-Хакаиқ» («Дар истины»). Анализируются религиозно-нравственные и суфийские взгляды автора, а также его деятельность по духовному воспитанию народа. Особое внимание уделяется содержанию, идеям, структуре, языку и стилю поэмы, а также её историко-литературной значимости в развитии узбекской литературы. В статье подчеркивается актуальность произведения в современном обществе как средства нравственного воспитания. Работа направлена на раскрытие значения наследия Ахмада Югнаки в воспитании молодого поколения.*

***Ключевые слова:** Ахмад Югнаки, Хибат аль-Хакаиқ, дидактическая поэма, суфизм, этика, узбекская литература, тюркский язык, нравственное воспитание.*

O'zbek adabiyoti tarixida o'ziga xos o'rin egallagan ko'plab mutafakkirlar bo'lib, ular orasida XII asrda yashagan Ahmad Yugnakiy alohida ajralib turadi. U xalq orasida "axloq ustozlaridan biri" sifatida tanilgan. Uning yagona yetib kelgan asari "Hibatul-haqoyiq" bo'lib, bu doston diniy, axloqiy va tasavvufiy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada Ahmad Yugnakiy shaxsiyati, "Hibatul-haqoyiq" asarining mazmuni, tili, poetikasi, tarixiy va ilmiy ahamiyati, shuningdek, uning bugungi davrdagi o'rni keng muhokama qilinadi.

Ahmad Yugnakiy hayoti haqida yozma manbalar kam bo'lsa-da, u o'z asarida o'zini «faqir Ahmad ibn Mahmud Yugnakiy» deb tanishtiradi. Bu ismlar orqali uning otasining ismi Mahmud bo'lganini, o'zi esa Yugnak (Yugnak) degan joyda tug'ilganini anglash mumkin. Yugnok shahri O'rta Osiyoda, aniqrog'i Farg'ona vodiysi yoki Qashqadaryo hududlariga yaqin joyda joylashgan qadimiy shaharlardan biri bo'lgan. U ilm-fan, axloq va diniy tarbiya yo'lida o'zini ba'ishlagan, tasavvufga yaqin fikrlari bilan tanilgan.¹ Ahmad Yugnakiydan bizgacha yetib kelgan yagona asar bu "Hibatul-haqoyiq" bo'lsa-da, bu asarning o'zi uning ulug' siymosi va ilmiy darajasini isbotlash uchun yetarlidir. Asarda muallifning chuqur diniy bilimiga, arab va fors

¹ Mallaev N. O'zbek adabiyoti tarixi. – T.: O'qituvchi, 1976.

adabiyoti bilan tanish “Hibatul-haqoyiq” arabcha ifoda bo‘lib, “Haqiqatlar tuhfası” degan ma’noni anglatadi. Nomidan ham ko‘rinib turibdiki, asar haqiqatlarni, ya’ni eng muhim hayotiy, axloqiy va diniy haqiqatlarni o‘quvchiga tuhfa sifatida yetkazish maqsadida yozilgan.bo‘lganiga ishora qiluvchi ko‘plab dalillar mavjud. Asar taxminan 1800 baytdan iborat bo‘lib, aruz vaznida yozilgan.² Har bir bayt alohida nasihat yoki g‘oyani ifoda etadi. Muallif asarni bob-boblarga bo‘lmagan, lekin mazmunan uni quyidagi yo‘nalishlarga ajratish mumkin:

Ilm va donishmandlikka da’vat, sabr, qanoat, tavba, shukr kabi axloqiy fazilatlar ; nafsni tiyish, dunyoga ruju qo‘ymaslik, haqiqatni izlash va Allohga yaqinlashish. “Hibatul-haqoyiq” axloqiy pand-nasihatlar asari bo‘lib, asarda xalqni to‘g‘ri yo‘lga boshlash, ularni ilohiy nur bilan yo‘g‘urish maqsad qilingan. Shoir oddiy xalq tilida, murakkab diniy falsafani oson va tushunarli uslubda bayon qiladi. Asarning boshidan to oxirigacha ilm va ma’rifatning ahamiyati alohida o‘rin egallaydi. Shoirga ko‘ra, ilm – zulmatni yorituvchi nur, jaholatdan najot yo‘lidir. Ilm egasi inson faqat dunyo hayotida emas, balki oxiratda ham saodat topadi. Ahmad Yugnakiy o‘z asarida insonni halollik, adolat, sabr, rostgo‘ylik, shukr va qanoat kabi fazilatlarga chorlaydi. U har bir ijtimoiy qatlam vakilini o‘z burchini ado etishga chaqiradi. “Hibatul-haqoyiq”da islom dini asoslari, Allohga bo‘lgan muhabbat, tavba, imon va ibodat, oxiratga tayyorgarlik kabi tushunchalar sodda, ammo chuqur falsafiy mazmunda berilgan.³ Asar tasavvufiy ruhda yozilgan bo‘lib, unda insonning ichki dunyosini poklash, nafsni yengish va ruhiy yuksalish asosiy yo‘nalish sifatida belgilanadi.Masalan:

БИРИНЧИ БУЛИМ: ИЛМ МАНФААТИЖАХОЛАТНИНГ ЗАРАРИ
ХАКИДА Билим ҳақда сузлаи, эи дуст, кулоксол,

Илмлига якин юр, ундан ибрат ол.

Билим билан очилур саодатга иул,

Бахт иулини изла, дустим, бахтли бул.

Билимли кишилар тилла динордур,

² Ахмад Югнаки. Хибатул-ҳақойиқ. Таржима, таҳрир ва изоҳлар: Ҳ. Сулоймонов. – Тошкент: Фан, 1983.

³ Ҳайитметов А. Ўзбек адабиётининг маънавий манбалари. – Тошкент: Фан, 1972.

Илмсиз, жохил одам эл ичра хордур.

Билимли хотинлар эркак билан тенг,

Илмсиз эркакни мисли хотин, денг.

“Hibatul-haqoyiq” o‘z davrida fors va arab tillari ustun bo‘lgan bir paytda xalq tilida, ya’ni turkiy tilida yozilishi bilan ahamiyatlidir. Bu holat o‘zbek tilining adabiy til sifatida shakllanishida muhim qadamlardan biri hisoblanadi. Ahmad Yugnakiy Yusuf Xos Hojib boshlab bergan didaktik nasihatnoma janrini davom ettirgan. Bu an’ana keyinchalik Alisher Navoiy ijodida ham o‘z aksini topgan.⁴

“Hibat ul-haqoyiq” yozma manbaining to‘liq nusxalaridan biri Hirotda, XV asrda qadimgi uyg‘ur yozuvi asosida ko‘chirilgan, asarning ikkinchi to‘liq nusxasi 1480-yilda Istanbulda Abdurazzoq Baxshi tomonidan arab yozuvi bilan ko‘chirilgan. Dostonning arab yozuvi bilan ko‘chirilgan uchinchi nusxasi XVI asr boshlariga mansub. ‘Hibat ul-haqoyiq’ning asosiy nusxalari Turkiya kutubxonalarida, ayrim parchalardan iborat bir nusxasi Berlinda saqlanmoqda. Asar 256 bayt, ya’ni 512 misradan iborat. G‘azal va to‘rtliklar she’r shaklida yozilgan. Adib Ahmad Yugnakiy ham boshqa o‘tgan buyuklar kabi Allohni madh etish bilan boshlaydi.

ТАНГРИНИНГ МАДХИ ХАКИДА

Тангрим, сенга хамду сано айтаман,

Рахмингдан умидвор минг бир катла ман.

Гунохкор тил сано айта олурму?

Узинг кумак бергил,..ночор колурму?

Жонли-жонсиз, борликучган-югурган,

Сенинг борлихингга гувохлик берган.

Бир нарса ичинда минглаб далил бор,

Сенинг борлигингни хар вақт далиллар...

⁴ Rustamov A. Ahmad Yugnakiyning "Hibatul-haqoyiq" asari va uning badiiy xususiyatlari. // O‘zbek tili va adabiyoti jurnali. – 1998. – №4. – B. 45–52.

1972-yilda filologiya fanlari doktori, qadimshunos, turkolog olim Qozoqboy Mahmudov “Hibat ul-haqoyiq”ning akademik nashrini chop ettirdi. Unda olim dostonning asli, nasriy bayoni, tahliliy matn, izohli lug‘at hamda grammatik va fonetik tahlilni amalga oshirgan. Shu paytgacha "Hibat ul-haqoyiq" dostoni bugungi o'zbek tiliga she'riy tarjima qilinmagan edi.

Bugungi kunda “Hibatul-haqoyiq” maktab va oliy ta’lim muassasalarida axloqiy tarbiyada foydalaniladigan bebaho manbadir. Asardagi g‘oyalar hozirgi davr axloqiy inqiroziga qarshi vosita bo‘la oladi. Asar o‘zbek milliy o‘zligining, tarixiy ildizlarining ko‘zgusidir. U ajdodlarimizning dunyoqarashi, e’tiqodi, hayotiy qarashlari bilan tanishtiradi. Shu sababdan, uni o‘rganish milliy g‘urur va tarixiy xotirani tiklashda muhim ahamiyatga ega.

Ahmad Yugnakiy va uning “Hibatul-haqoyiq” asari o‘zbek adabiy merosining muhim qismini tashkil etadi. Asar diniy, axloqiy, ma’naviy va adabiy jihatdan o‘zbek xalqiga xizmat qilgan, bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan. Ahmad Yugnakiy o‘z asari orqali inson qalbiga ezgulik urug‘ ini sepgan va bu urug‘ bugun ham barakali meva bermoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- Ahmad Yugnakiy. Hibatul-haqoyiq. Tahrir qilgan va izoh bergan: H.S. Sulaymonov. – Toshkent: Fan, 1983.
- Hayitmetov A. O‘zbek adabiyotining ma’naviy manbalari. – Toshkent: Fan, 1972.
- Mallaev N. O‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1976.
- Normurodov A. O‘rta asr turkiy adabiyoti tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1994.
- Bartold V.V. Turkiston mo‘g‘ ullar istilosi davrida. – Moskva: Nauka, 1963.
- Rustamov A. “Ahmad Yugnakiyning Hibatul-haqoyiq asari va uning badiiy xususiyatlari.” // O‘zbek tili va adabiyoti jurnali. – 1998. – №4. – B. 45–52.
- Karimov S. Tasavvuf va o‘zbek mumtoz adabiyoti. – Toshkent: Universitet, 2004.
- Qodirov M. Turkiy adabiyot: manbalar va izohlar. – Toshkent: Yozuvchi, 2010.